

**„Co powinniśmy zrobić”.
Teologiczna refleksja prawosławnego ucznia
nad dziełem Witolda Benedyktowicza**

**“What should we do”.
Theological reflection of an Orthodox student
on the work of Witold Benedyktowicz**

Ks. prof. Witold Benedyktowicz należy do nielicznego grona polskich teologów, które ustanawia wkład twórczej autorskiej teologii do myśli teologicznej XX wieku. Dzięki takim myślicielom, jak on można postulować istnienie oryginalnej polskiej teologii współczesnej (nie szkół i innych instytucji). W tym zakresie ChAT ma szczęście, gdyż nie będąc największą uczelnią teologiczną w Polsce, gościł na swych katedrach takie osoby. Na przykład poprzednik ks. prof. Benedyktowicza na Katedrze Teologii Systematycznej, ks. prof. Wiktor Niemczyk, był uczonym znanym wśród elit swego czasu, o czym mogłem przekonać się pracując w Tybindze w 1987 r., czyli już lata po jego odejściu.

Ks. prof. Benedyktowicz w swych wykładach nie ograniczał się do materiału kursowego, lecz uprawiał i przedstawiał teologię. Nie była to teologia ‘jego’ – w znaczeniu izolowana, lecz oparta była o najczystsze źródła wywodzące się z Reformacji. Zarazem była to teologia żywa, bo odniesiona osobiście, przez samego teologa, do gorących problemów

¹ Dr Michał Klinger – teolog prawosławny i były dyplomata.

poruszających Kościół w procesie reformy, a także do problemów współczesności. Problemy te zostają przecież ciągle dalekie od rozwiązania, a ich wkład historyczny oraz oddźwięk dzisiejszy był i pozostaje wyrazem ich tajemniczości, nie zaś jedynie kontrowersji. Pokazana głębia tajemnic zbawienia była w wydaniu Profesora również aktualną ofertą wobec słuchaczy. Miałem zaszczyt być w tym, niezbyt przecież licznym gronie. Jeśli Lutra nauczyłem się jeszcze wcześniej na wykładach Leszka Kołakowskiego, to o żywej współczesnej Reformacji nauczyłem się od Benedyktowicza.

Witold Benedyktowicz odnosił się, z widocznym uznaniem i *explicito*, do myśli Karola Bartha. Była to, w moim odczuciu, ich wspólna teologia. Mnie, prawosławnego jej odbiorcę, uderzał pozytywnie radykalizm tej konsekwentnej koncepcji teologicznej. Wmiast tradycyjnych systemów doktryny chrześcijańskiej, w dużej mierze opartych na pozabiblijnych ideach filozoficznych ontologii i eschatologii, wraz z Barthem Benedyktowicz budował wieść chrześcijańską na osobowej relacji Boga i człowieka. W prezentowanym przez niego ujęciu – Bóg kieruje swą nadrzędną moc ku człowiekowi w postaci bezwzględnego ‘uroszczenia’. Jest to, jak mi się wydaje, termin ‘klucz’, który Profesor ukuł zapewne z teminów *das Gebieten* czy *souveraene Entscheidung* (por. Barth 1947, 103-110; Benedyktowicz 1976, 78n) Karola Bartha. Witold Benedyktowicz oparł się na szczególnie przekonującej interpretacji religijnego fenomenu Przykazania. ‘Przykazanie’ koniecznie w *singularis*, majuskułą, jest jedno i – cytuję Profesora – „bierze w uroszczenie nie poszczególne czyny, [...] ale osobę, ‘całe serce człowieka’. To Przykazanie wyraża się przede wszystkim w zdaniu tytułowym Dekalogu (Wj 20,2/Pwt 5,6): «Ja jestem Pan, Bóg twój»” (Benedyktowicz 1976, 78). I kropka. Powołując się na żarliwe przeświadczenie Lutra, Professor pokazuje, że w tym słowie „zawarta jest cała Ewangelia i z niego wypływają wszystkie inne przykazania” (Benedyktowicz 1976, 78). To jest owo „uroszczenie nie do tego czy innego naszego czynu lub części [...] ale do całej naszej osoby [...] Być posłusznym temu przykazaniu

znaczy wierzyć” (Benedyktowicz 1976, 79). To ostatnie zdanie (wzięte z książki) zasługuje na osobiste świadectwo interpretacyjne z żywego wykładu Profesora. Nie był to, według mnie, w istocie wizji Witolda Benedyktowicza, sylogizm w rodzaju: ‘jeśli wierzysz, to musisz być posłuszny przykazaniom’ lub na odwrót. Nie była to też definicja budująca ‘znaczenie’ pojęcia wiary, jak na przykład ‘wiara to jest posłuszeństwo przykazaniu’ czy też ‘wierzyć to przyjmować (posłusznie) za prawdę to, co jest podane przez autorytet (Kościół)’ i tym podobne klasyczne formuły ortodoksji. Mylące mogą być potoczne słowa ‘posłuszny’, ‘znaczy’. Złożone z nich przez Autora zdanie „być posłusznym Przykazaniu znaczy wierzyć” nie jest i nie powinno być traktowane, jako ‘orzekające’ ani wnioskujące (sylogizm), lecz odkrywa ono wiarę jako nierozkładalny akt między-osobowy, przylgnięcie bezwarunkowe osób człowieka do Boga i wzajemnie. W ten sposób, i w książce, i w wykładzie, dochodzi Profesor do jedynego synonimicznego wyjaśnienia wiary – to forma miłości. W świetle relacji gorącej, niekłamanej miłości termin i zjawisko ‘brania w uroszczenie’ nabiera blasku egzystencjalnego, a traci rysy autorytarne, mogące budzić rezerwę.

Obok nowatorskiego ożywienia radykalnych idei religijnych obu głównych reformatorów dla mnie frapująca w wizji Benedyktowicza była ukryta jej harmonia z egzystencjalnym ujęciem kerygmatu u ojców pustyni i Kościoła, głównie proveniencji syryjskiej. Nie twierdze bynajmniej, by taka była intencja samego Profesora. Niemniej wskazanie na Przykazanie jako na całościowy akt egzystencjalny bezwarunkowej relacji człowieka z Bożym ‘Ty’ wspaniale dopełnia się z naukami dawnych ojców wschodnich o grzechu. Grzechu też nie starczy rozmieniać na liczne przewinienia, bardziej lub mniej formalne, lecz trzeba go poznać w sobie jako stan integralny oddzielenia się od Boga, z czego dopiero mogą wynikać różne błędy szczegółowe. Ale ani ich suma nie zmieni się w ‘grzech’ sam w sobie, ani ich brak nie uwolni nas od tragedii zła w grzechu. Ojcowie nasi też mówili o ‘grzechu’ w jego istocie w liczbie pojedynczej. Dopiero takie stany podstawowe: Przykazanie

i grzech (bez majuskuły!) zderzają się w samej głębi człowieka i mówią wprost do Boga. Oto opowieść przytoczona przeze mnie na marginesie wykładu Profesora, którą wtedy 'polubił', zaczerpnięta z apoftegmatów pustelników:

Dwaj mnisi poszli do Aleksandrii, by sprzedać swe proste produkty i kupić brakujące w klasztorze rzeczy. I zdarzyło się, iż w nocy w zapamiętaniu ulegli czarowi kobiet grzesznych. Ocknąwszy się wracali w poczuciu życiowej klęski swego powołania. W drodze jeden zapadał się w coraz czarniejszą rozpacz, drugi zaś zaczął z rosnącym zapałem śpiewać psalmy Dawida. Ten w rozpacz tego nie zniósł i ich drogi się rozeszły. Mówiono, że zginął w melancholii. A ten drugi stał się po latach wielkim starcem i pomagał tysiącom...

Z otwarciem perspektywy na miłość łączy się dla mnie, podana w wykładzie przez Profesora, jasna, zarazem odkrywczą interpretacja upadku w raju. Streszczał on, w nawiązaniu do Bartha, istotę tego dramatu w formule: 'Adam zgrzeszył tym, że chciał stać się etykiem'. Trafność tej interpretacji i jej adekwatność do intencji biblijnej góruje nad wieloma innymi interpretacjami, w szczególności nad klasyczną Augustyna o grzechu 'nieposłuszeństwa'. Augustyn w swej interpretacji traktuje 'posłuszeństwo' w kontekście prostej psychologii 'wolnej woli', uciekając od samej substancji, treści zakazu Bożego.² W opinii wielu ojców, poczynając od Orygenesusa, oraz egzegetów współczesnych (Vaux 1951, 45) intencje perykopy o raju trzeba widzieć w stwierdzeniu głębokiej i wszechstronnej przemiany świadomości i kondycji relacyjnej człowieka w wyniku „zakosztowania zakazanego owocu”. Koncepcja Bartha i Benedyktowicza ujmuje ten dramat najradykałniej, zarazem jak najśluszniej i najadekwatniej do tekstu i reszty wielkich jego

² By utrzymać koncepcję formalnego nieposłuszeństwa, bo nic więcej niby się nie stało, Augustyn, jak wiemy, sens konkluzji podany w narracji rajskiej; „Oto człowiek stał się jako jeden z nas, znający dobro i zło” (Rdz 3,22) musi naginać w stronę ironii. „Nic jednak nie wskazuje, by w tak poważnej narracji, ten jeden wiersz miał sens ironii...” twierdzi twórca Biblii Jerozolimskiej, ojciec Roland de Vaux (Vaux 1951, 49).

interpretacji. Tak, ‘Adam stał się etykiem’ w wyniku upadku, a Pismo nie pozostawia wątpliwości, że dramat i dylematy moralności są wynikiem tegoż upadku w raju. Według niektórych, szczególnie katolickich teologów, nie oznacza to, by człowiek, ‘jako byt rozumny’, nie miał przed upadkiem rozeznania moralnego (Vaux 1951, 45). Co więcej, ‘stać się etykiem’ to przecież uznany kulturowo cel i cnota pastoralna – a zarazem miałoby to być wbrew zakazowi Bożemu?! Ale intencja samego Pisma jest jasna: świadomość moralna jest wynikiem upadku. Dopiero przedstawiona przez ks. prof. Benedyktowicza koncepcja pozwala odważnie zaadresować problem, że ‘świadomość dobra i zła’ bez Boga staje się dla człowieka nieusuwalnym dramatem. Podobnie uważał jeden z koryfeuszy rosyjskiego religijnego renesansu XX wieku, ojciec Sergiusz Bułgakow, że to nie Bóg jest ‘etykiem’, lecz Szatan, a cała ta tragedia moralna w świecie nie leży w zamyśle Stwórcy, lecz w realnej kondycji stworzeń i człowieka. Etyka bez Boga, także ta najbardziej heroiczna, bo na własne ryzyko i odpowiedzialność człowieka, jest też przedmiotem jego dramatu. Jest to najbardziej palący problem Dostojewskiego. Dla Bartha i Benedyktowicza, Dostojewskiego i Bułgakowa, jak dla wielu ich poprzedników, tylko ponowne zrośnięcie z ‘uroszczeniem’ Boga w głębi człowieka i z Ewangelią uratuje nas od roszczeń etyki na sądzie. Tej harmonii Wschodu i Reformacji – w świetle objawienia przez Pawła, nikt tak jasno nie pokazał jak Witold Benedyktowicz.

Teologia Witolda Benedyktowicza jawi się więc jako syntetyczny akt integrujący stworzenie i Boga-Zbawiciela. Zbawienie jest aktywne, ‘bierze nas w uroszczenie’, jako odwzajemniony akt wiary. Nie może tu być uwarunkowań, a ‘sylogizmy’ mają sens jedynie w etyce świeckiej. Nie jest sylogizmem już sam tytuł dzieła Witolda Benedyktowicza „Co powinniśmy czynić”. Nie jest sylogizmem choćby ukrytym, to jest kryjącym jakieś przesłanki w rodzaju: ‘skoro, wierzysz lub jesteś chrześcijaninem, to «powinieneś czynić» coś...’ Znamienne też, że tytuł nie kończy się pytajnikiem, który wskazywałby na cel deliberatywny czy zamierzenia kazuistyczne wywodu. Nie jest też tytuł sentencją wnioskową

w orzeczeniu ‘to, a to powinniśmy...’ Uważam, że tytuł jest zapewne, jak we wskazanym wyżej zdaniu o wierze, w istocie i zamyśle aktem całościowego objawienia i zaangażowania egzystencjalnego w spotkanie z osobą Boga, osobą Jezusa Chrystusa. Jest wyrazem tożsamego z tym spotkaniem impulsu, aktem egzystencjalnym.

Termin ‘brania w uroszczenie’ miał w wykładzie Profesora niewątpliwe odniesienie kwestionowania mocy i wartości naturalnych człowieka i stworzenia. W pierwszym zetknięciu mógł zatem zadzierzgiwać prawosławnego. Po pierwsze, prawosławni nie przywykli do ‘przymusu’, co mogłoby powierzchownie wydać się sensem terminu ‘uroszczenie’. Jesteśmy bardziej uwrażliwieni i chętniej przyjmujemy postawę nadziei na pomoc w zbawianiu ze strony Boga. Niemniej ten priorytet soteriologii oczywiście zbliża nas do idei reformatorów. Ale po drugie, prawosławni niezbywalnie wyrażają się – właśnie ‘ze strony i daru człowieka’ – w bogatej doksolologii liturgicznej. Warto wskazać, iż cała prawosławna liturgia Bogurodzicy rozwijała się nie wokół danych historycznych o Matce Jezusowej, tak kontestowanych w Reformacji, lecz właśnie jako obudowana symbolicznie nadzieja Kościoła na potencjalną wartość ludzkiego pierwiastka, ukrytą w naszej ludzkiej naturze i przynoszoną przed tron Boży. Jest to swoisty respons człowieczeństwa w ramach tajemnicy Wcielenia Boga. Oto jeden z takich przykładów. Podczas każdej wschodniej liturgii, w litaniach tzw. ‘proszących’ o ważne łaski z responsem ‘*paraschu Kyrie*’ [‘racz dać, Panie’], ostatni wers zamienia się w ofiarowanie: ‘*Tes Panagias... Theotokon... Marias, meta panton ton agion... heautous... kai pasan ten zoen hemon Christo to Theo parathometha*’ [‘Przenajświętszą... Bogurodzicę... Marię, ze wszystkimi świętymi..., sami siebie i całe nasze życie Chrystusowi Bogu oddajmy’], i śpiewem odpowiadamy potwierdzając ‘*Soi, Kyrie*’ [‘Tobie, Panie’]. Wzajemność relacji człowieka i Boga liturgia wschodnia buduje wokół drogocЕННОści w oczach Boga naszego człowieczeństwa, nic to, że kruchego, ale przez to może szczególnie Bogu drogiego.

Przez cały wykład Profesora jego prawosławny słuchacz czułem się jakby w paralelnej inspiracji również treściami komplementarnymi wobec koncepcji Bartha-Benedyktowicza, jawiący się jako niezbywalne dla teodycei Wschodu.

Wykład ożywiał we mnie, w nierozłącznym elektryzującym kontrpunkcie, m.in. treści „Księgi godzin” R.M. Rilkego. Dzieło to, jak wiemy, powstało w 1900 r. pod przemożnym wpływem prawosławnej duchowości rosyjskiej. Oto np. słynny wątek ‘Silezjański’ – panteistyczny, a zarazem pątniczny:

Co byś Ty zrobił, Boże, gdyby mnie nie było?
Jam Twe naczynie (a gdyby się zbito?)
Ty sens swój stracisz, gdy stracę go ja.
Opuści stopy, strudzone odwieczne sandał kosztowny, którym jestem ja.
Co byś Ty zrobił, Boże? Ja się boję (tłum. W. Hulewicz)

Ten dialog idei, niesprzecznych, wzajemnie komplementarnych w moim odbiorze, starałem się następnie wyrazić w pracy pt. „Sandał Pana Boga – próba egzystencjalnej reinterpretacji panteizmu”, opublikowanej w miesięczniku Kościoła Metodystycznego, „Pielgrzym Polski” (Klinger 1982). Almanach ten, w latach po początku stanu wojennego ukazujący się pod auspicjami Profesora, stał się oazą dla wielu wybitnych autorów, którzy nie mogli lub nie chcieli wówczas publikować. Dla mnie było zaszczytem, że mogłem w takim kontekście przedstawić aspekty mojej prawosławnej recepcji teologii Bartha-Benedyktowicza.

Bibliografia

- Barth, Karl. 1947. *Dogmatik im Grundriss*. Zollikon/Zurich: Evangelischer Verlaganstalt.
- Benedyktowicz, Witold. 1975. *Co powinniśmy czynić. Zarys ewangelickiej etyki teologicznej*, Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.

Klinger, Michał. 1982. „Sandał Pana Boga - próba egzystencjalnej reinterpretacji panteizmu.” *Pielgrzym Polski* 513/514: 37-41.

Vaux, Roland de. 1951. *La Genese*. Paris: Ed. du Cerf.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXIV

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2022

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 18,5. Nakład: 100 egz.

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

- JERZY OSTARCZUK, *Рукописное Евангелие-тетр РГБ собр. Е. Е. Егорова (ф. № 98) № 139 и его старопечатный оригинал. Исследование месяцесловных памятей* 373
- BARBARA DZIERŻANOWSKA, *Polsko-ruska pieśń z XVIII w. o świętym Wasylim* 397
- LESZEK JAŃCZUK, *Próba rozłamu w Zjednoczonym Kościele Ewangelicznym w 1956 roku* 419
- MAREK ŁAWRESZUK, *„Święta Ruś” w relacji z etnofiletyzmem i ideą imperialną* 443
- ROBERT MIKSA, *Teologiczna wizja. Znaczenie oraz warunki jej formułowania w teologii ewangelikalnej w ujęciu Richarda Lintsa* 465
- PIOTR DRÓŹDŹ, *Teologiczno-antropologiczny wymiar wypoczynku młodzieży na podstawie wybranych aspektów działalności parafii mariawickiej w Cegłowie* 497
- MARCIN HINTZ, *Motywy pokoju i pojednania w teologii Witolda Benedyktowicza* 513

MATERIAŁY

- ZBIGNIEW KAMIŃSKI, *Postać i działalność ks. prof. Witolda Benedyktowicza (1921-1997)* 535
- MICHAŁ KLINGIER, *„Co powinniśmy czynić”. Teologiczna refleksja prawosławnego ucznia nad dziełem Witolda Benedyktowicza* 557
- Adres gratulacyjny Prawosławnego Metropolity Warszawskiego i całej Polski* 565
- MAŁGORZATA PLATAJS, *Wspomnienie Dyrektora Towarzystwa Biblijnego* 567
- EDWARD PUŚLECKI, *Podsumowanie sesji poświęconej ks. prof. Witoldowi Benedyktowiczowi* 571

REVIEWS

<i>Witold Benedyktowicz, Zwiastowanie łaski i wolności. Wybór pism, Wydawnictwo Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego „Pielgrzym Polski”, Warszawa 2021, pp. 591 (GRZEGORZ PEŁCZYŃSKI).....</i>	579
Wykaz autorów	585

Contents

ARTICLES

- JERZY OSTAPCZUK, *Early printed original of the manuscript Tetraevangelion RGB E. E. Egorov No 139. Textual Research on the Menologion* 373
- BARBARA DZIERŻANOWSKA, *Polish-Ruthenian song from the 18th century about St. Vasili*..... 397
- LESZEK JAŃCZUK, *Attempted split from the United Evangelical Church in 1956*..... 419
- MAREK ŁAWRESZUK, *“Holy Rus’” in relation to ethno-phileticism and the imperial idea*..... 443
- ROBERT MIKSA, *Theological Vision. Its Importance and Conditions of its Formation in the Evangelical Perspective of Richard Lints* 465
- PIOTR DRÓZDŹ, *Theological and anthropological dimension of youth recreation on the basis of selected activity aspects in the Cegłów Mariavite parish*..... 497
- MARCIN HINTZ, *Themes of peace and reconciliation in the theology of Witold Benedyktowicz*..... 513

MATERIALS

- ZBIGNIEW KAMIŃSKI, *The figure and activity of rev. prof. Witold Benedyktowicz (1921-1997)* 535
- MICHAŁ KLINGIER, *“What should we do”. Theological reflection of an Orthodox student on the work of Witold Benedyktowicz*..... 557
- Congratulatory address of the Orthodox Metropolitan of Warsaw and All Poland*..... 564
- MAŁGORZATA PLATAJS, *Recollections of the Director of the Bible Society*..... 567
- EDWARD PUŚLECKI, *Summary of the session dedicated to rev. prof. Witold Benedyktowicz* 571

RECENZJE

<i>Witold Benedyktowicz, Zwiastowanie łaski i wolności. Wybór pism, Wydawnictwo Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego „Pielgrzym Polski”, Warszawa 2021, ss. 591 (GRZEGORZ PEŁCZYŃSKI).....</i>	<i>579</i>
List of authors	585

Wykaz autorów

Jerzy Ostapczuk, j.ostapczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Barbara Dzierżanowska, barbara.dzierzanowska@uw.edu.pl, Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Literatury Polskiej, Zakład Literatury i Kultury Epok Dawnych, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

Vladimir Sakharov, vsakharov@student.chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Leszek Jańczuk, l.janczuk@wsts.edu.pl, Wyższa Szkoła Teologiczno-Społeczna w Warszawie, ul. Wyborna 20, 03-681 Warszawa

Marek Ławreszuk, m.lawreszuk@uwb.edu.pl, Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, ul. Ludwika Zamenhofska 15, 15-435 Białystok

Robert Miksa, robertmiksa@gmail.com, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Piotr Drózdź, pdrozd@student.chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Marcin Hintz, m.hintz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa